

MAKEDONSKA ONOMASTIKA BOGATIJA ZA TRI NOVE KNJIGE
LJUBICE STANKOVSKJE

Ljubica Stankovska: *Makedonska ojkonomija*, kniga prva, Metamorfoza, Skopje, 1995, 369 str.

Ljubica Stankovska: *Makedonska ojkonomija*, kniga vtora, Metamorfoza, Skopje, 1997, 397 str.

Ljubica Stankovska: *Rečnik na ličnite iminja kaj Makedoncite*, Skopje, 1992, 480 str.

Naslovi mnogobrojnih radova¹ što ih je dosad objavila makedonska onomastičarka Ljubica Stankovska te njezina disertacija *Makedonskiot toponimiski sistem do XVI vek* (Skopje, 1983, rukopis) jasno govore o tome da je makedonska toponimija glavno područje njezina znanstvenog interesa. Među toponimijском građom kojom se bavi, važno mjesto zauzimaju ojkonomi, imena naselja.²

Plodove svojega višegodišnjeg istraživanja makedonske ojkonomije Stankovska nam donosi na gotovo 800 stranica dviju knjiga naslovljenih *Makedonska ojkonomija*, tiskanim u Skopju 1995. (kniga prva) i 1997. (kniga vtora) godine. One su predmet prvog dijela našeg prikaza.

¹ Npr. Tetovo i negovata toponimija (*Makedonski jazik*, 19, 1968, 187–200), Toponimot Klisa vo Makedonija (*Istorija*, Skopje, 5, 1969, 122–124), Zastapenosta na nazivite za boite vo makedonska toponimija (*Makedonski jazik*, 21, 1970, 107–122), Zastapenosta na sufiksot -ača vo makedonskata toponimija (*Makedonski jazik*, 24, 1973, 223–228), Jukstapozicijata kako model vo toponimijata na makedonskoto jazično podračje (*Prva jugoslovenska onomastička konferencija*, CANU, 2, 1976, 159–169), Modelot na dezintegralnata derivacija vo makedonskata toponimija (*Vtora jugoslovenska onomastička konferencija*, Skopje, 1980, 349–357), Etimologijata na imeto na seloto Lavce i negovata toponimija (*Balcanoslavica*, 22–24, 1995–1997, Prilep, 1998) i dr.

² Usp. npr. Posesivnite pridavski obrazovanja so sufiksot -j (od lični iminja kaj ojkonomite vo Tetovsko (*Makedonski jazik*, 32–33, Skopje, 1982, 659–666), Prisvojnite obrazovanja kaj ojkonomite vo Gostivarsko (*Bogorski naučno-kulturni sobiri*, Skopje, 1983, 68–69), Ojkonomski varijacii vo ohridsko-prespanskiot bazen (*Literaturen zbor*, 30, 2, Skopje, 1983, 29–35), Etimologijata na ojkonomite Dunje, Nebregovo, Čepigovo i Mažučišta (*Literaturen zbor*, XXXII, 3, Skopje, 1985, 175–182) i dr.

MAKEDONSKA OJKONIMIJA (knjiga prva)

i

MAKEDONSKA OJKONIMIJA (knjiga vtora)

Obje su knjige identično koncipirane: započinju *Predgovorom* poslije kojeg dolazi dio pod naslovom *Etimološka analiza na ojkonimite*, nakon njega slijede poglavlja *Leksičko-semantička klasifikacija na ojkonimite* i *Morfološko-strukturalna klasifikacija na ojkonimite* te pet kratkih poglavlja u kojima autorica čitatelje upoznaje s izvorima iz kojih je crpla građu (*Izvori*), literaturom (*Literatura*), kriticama (*Skratenici*) te znakovima (*Znaci*) kojima se služila. Završni dio obiju knjiga čini *Indeks na onimi*.

U *Predgovoru* prve knjige *Makedonske ojkonimije* autorica govori o važnosti bavljenja ojkonimijom, ukratko se osvrće na makedonsku prošlost o kojoj svjedoči i obrađena ojkonimijska građa, govori o cilju čijem je ostvarenju težila baveći se ojkonimima i ukazuje na aspekte s kojih pristupa analizi svakog od njih. Ističe da je knjiga namijenjena ne samo onomastičarima, nego i onima kojima onomastika nije struka. Ta je težnja utjecala i na način prezentiranja građe tj. pri pisanju je valjalo voditi računa i o tome da knjiga bude privlačna, razumljiva i zanimljiva i neonomastičarima.

U *Predgovoru* druge knjige *Makedonske ojkonimije* doznajemo da je ona »neposredno naučno, stručno, sadržinsko i idejno prodolženje na prvata«. Kao poticaj za njezin nastanak autorica navodi bogatstvo još neistraženoga dijakronijskoga i sinkronijskoga ojkonimijskog materijala makedonskoga jezičnog područja, ističući pritom da ono nije iscrpljeno ni drugom knjigom te da ni obradom novih 205 ojkonima (koliko ih sadržava druga knjiga) još nije dovršeno slaganje mozaika makedonskoga ojkonimskog sustava.

Etimološka analiza na ojkonimite u obje je knjige središnji i njihov najopsežniji dio. Obrada ukupno 415 ojkonima obasiže gotovo 650 stranica knjigâ. Ojkonimi se nižu azbučnim redom, a o svakom od njih autorica nudi čitatelju obilje podataka: smještaj naselja dotičnoga imena, godinu, izvor i originalni lik prvog zapisa ojkonima, bilježenje ojkonimskog lika tijekom povijesti u različitim dokumentima, upozorava na razliku (ukoliko ona postoji) između službenog (administrativnog) i dijalekatnog imena. Znatan dio teksta posvećen je opisu tvorbene strukture ojkonima, navođenju primjera drugih ojkonima (i onima uopće) tvorenih istom osnovom ili sufiksom, te etimologijskoj analizi leksema koji je u osnovi imena naselja o kojem je riječ. Autorica ne preuzima uvijek već ustaljena tumačenja, ima li za to pouzdane argumente, postojeća rješenja korigira ili pak nudi nova. Često izlazi iz okvira makedonske ojkonimije te navodi i imenske potvrde iz drugih (uglavnom) slavenskih ojkonimskih sustava.

U trećem dijelu naslovljenom *Leksičko-semantička klasifikacija na ojkonimite* Stankovska svekolikost ojkonimske građe prezentirane u prethodnom poglavlju dijeli u dvije osnovne skupine: ojkonimi izvedeni od apelativa i ojkonimi izvedeni od antroponima. Unutar te osnovne podjele uvodi još niz podskupina koje i dalje dijeli. Npr. ojkonime izvedene od apelativa dijeli na ojkonime izvedene od imeničkih, pridjevskih ili glagolskih osnova te na ojkonime s prijedlogom u osnovi, a ojkonime izvedene od antroponima na ojkonime od nadimaka i ojkonime od muških osobnih imena. Ojkonimi od imenica člane se na ojkonime od personalnih i na ojkonime od nepersonalnih imenica itd.

U sljedećem je poglavlju građa klasificirana prema morfološko-strukturnim kriterijima. I ta je podjela veoma razgranata. Prvo se sav ojkonimski korpus dijeli na jednokomponentne i dvokomponentne ojkonime, potom se jednokomponentni dijele na nederivirane (primarne) i derivirane (sekundarne), nederivirani se dalje dijele na toponimizirane apelative, ojkonime temeljene na onimima i toponimizirane pridjeve, a derivirani se ojkonimi dijele na skupinu tvorenu imenskim i skupinu tvorenu pridjevskim sufiksima itd. Dvokomponentne ojkonime autorica svrstava u skupinu ojkonimskih složenica (tip *Lazaropole*) i skupinu ojkonimskih sintagmi (tip *Gašino Selo*).

Obje knjige završavaju kratkim poglavljima u kojima možemo pročitati naslove izvora iz kojih je autorica crpla ojkonimijsku građu (*Izvori*), naslove knjiga i radova manjeg opsega koje je konzultirala, kratice i znakove kojima se služila pri pisanju te indeks onima.

U predgovoru prve knjige *Makedonska ojkonimija* Ljubica Stankovska za svoje djelo koje sadržava 369 stranica kaže da je »skromen vlog vo delumnoto popolnuvanje na prazninata što od poodavna se čuvstvuvu vo poširokata ramka na makedonskata lingvistička misla«. Već i sam broj stranica prve knjige, zatim 210 opsežno obrađenih ojkonima o kojima autorica vrlo dokumentirano i argumentirano govori dokazom je da je riječ o dragocjenoj knjizi. Pribroje li joj se opseg (397 stranica) i sadržaj (205 ojkonima) druge knjige s punim pravom možemo zaključiti da je riječ o neizostavnim naslovima u daljnjem bavljenju makedonskom onomastičkom problematikom.

Ne želeći umanjiti autoričin trud ni ukupnu vrijednost njezina djela, ovom ćemo prigodom upozoriti ne neke propuste koje smo uočili u poglavljima *Leksičko-semantička klasifikacija na ojkonimite* i *Morfološko-strukturna klasifikacija na ojkonimite*. Npr. nije jasan kriterij razgraničavanja ojkonima tipa *Strelci* (ubrajaju se u ojkonime izvedene od apelativa) i ojkonima tipa *Vozarci* (ubrajaju se u ojkonime izvedene od antroponima). Podskupina ojkonima temeljenih na etnonimima oprimjerena je etničkim, a ne etnonimskim potvrdama (usp. npr. knj. II, str. 345: *Vevčani, Žabjani, Trnovci* ...). Isto ime navodi se kao primjer jednokomponentnog i dvokomponentnog ojkonima (npr. *Svetorače* nalazimo među jedno-

komponentnim ojkonomima – u skupini ojkonomima temeljenih na svetačkom imenu; knj. II, str. 346 – i među dvokomponentnim ojkonomima – u skupini imenskih složenica tvorenih od pridjeva i imenice; str. 347). Zamjetne su pogreške u obrojčavanju pojedinih skupina (npr. u II. knjizi iza skupine označene brojem 2. slijedi skupina označena brojem 4, iza podskupine označene 1.1.5. dolazi podskupina označena 1.1.2. itd).

Ojkonomi su, kao i sva ostala imena, vrlo važni jezični i narodnosni spomenici. Makedonija je (bila) središte balkanskog prostora. Kroz nju su u prošlosti prolazile mnoge migracije, ona je bila sjecištem i raskrslom putova davnih plemena i naroda. Svi ti prošli događaji ostavili su trag, uz ostalo i u imenima makedonskih naselja. U njima su pohranjene mnoge važne informacije o pretslavenskom razdoblju, o prisutnosti neslavenskih kultura i civilizacija na Balkanu, a pretežitiji do njih govori o prošlosti makedonskog etnosa na balkanskom prostoru. Autorica knjigâ o makedonskoj ojkonomiji zna cijenu ojkonomijske potvrde, važnost njezinoga ispravnog zapisa (i standardnojezičnog i dijalektalnog) i ispravnog (s jezičnim i izvanjezičnim elementima usklađenog) tumačenja ojkonomskog lika. U njezinim knjigama o makedonskim ojkonomima mnogo korisnih informacija naći će ne samo onomastičari, već i proučavatelji jezične povijesti, povijesne dijalektologije, lingvistike te uopće kulturne povijesti makedonskog naroda.

Vjerujemo da Ljubica Stankovska i dalje predano popisuje i opisuje ovim dvjema knjigama neobuhvaćene ojkonomie te s nestrpljenjem i profesionalnom radoznalošću iščekujemo i treću knjigu o makedonskoj ojkonomiji.

REČNIK NA LIČNITE IMINJA KAJ MAKEDONCITE

Hrvatska antroponomastika ima svoj *Rječnik osobnih imena*³, slovenska svoj *Leksikon imen*⁴, srpska svoj *Rečnik ličnih imena kod Srba*⁵, bugarska svoj *Bŭlgarski imenik*⁶, slovačka *Meno pre naše diet'a*⁷, mađarska *Magyar utónév-könyv*⁸ itd., a knjigom *Rečnik na ličnite iminja kaj Makedoncite* (Skopje, 1992) autorstvo koje potpisuje Ljubica Stankovska i Makedonci su dobili jedno od temeljnih djela iz antroponomastičke leksikografije.

³ Usp. Mate Šimundić, *Rječnik osobnih imena*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1988.

⁴ Usp. Janez Keber, *Leksikon imen : izvor imen na Slovenskem*, Mohorjeva družba, Celje, 1988.

⁵ Usp. Milica Grković, *Rečnik ličnih imena kod Srba*, Vuk Karadžić, Beograd, 1977.

⁶ Usp. Jordan Zaimov, *Bŭlgarski imenik*, Izdatelstvo na Bŭlgarskata akademija na naukite, Sofija, 1988.

⁷ Milan Majtán, Matej Považaj, *Meno pre naše diet'a*, Obzor, Bratislava, 1983.

⁸ Usp. Ladó János, *Magyar utónév-könyv*, Akadémiai kiadó, Budapest, 1972.

Samom rječničkom dijelu prethode kratka poglavlja *Predgovor*, *Izvori*, *Literatura*, *Skratenici* i *Znaci*. U *Predgovoru* (3–8 str.) autorica čitatelja uvodi u svijet osobnih imena ističući njihove osnovne odlike, utjecaj međujezičnih kontakata i izvanjezičnih čimbenika (osobito migracija) na njihov korpus, ovisnost o državno-pravnom ustroju, religiji, tradiciji, običajima, modi itd. Dio *Predgovora* kratak je prikaz razvoja makedonskoga osobnoimenskog sustava od prvotnog (iz slavenske zajednice naslijeđenog) repertoara apelativnih antroponima (tip *Glava*), dvočlanih osobnih imena (tip *Gostoljub*) te njihovih pokraćena (tip *Dobro*) i izvedenica (tip *Radenko*), preko unosa osobnih imena kršćanske provenijencije (tip *Vasilij*) do, osobito posljednjih desetljeća izraženog, intenzivnog prodora neslavenskih (uglavnom iz zapadnoeuropskih zemalja) osobnih imena (tip *Denis*, *Mišel*, *Nives*).

Seдамdesetak naslova u poglavlju *Izvori* (9–11 str.) te više od devedeset naslova u poglavlju *Literatura* (12–16 str.) govore o iscrpnosti ekscerpiranja imenske građe iz izvora različite starine i karaktera to o upućenosti autorice u sva važnija djela suvremene (antrop)onomastičke misli.

Rječnik osobnih imena podijeljen je na dva dijela – *Maški iminja* (21–307 str.) i *Ženski iminja* (311–477 str.). Azbučnim je slijedom (u dva stupca na svakoj stranici) nanizano ukupno 23 450 osobnih imena. Dio s muškim osobnim imenima započinje imenom *Aaron* (biblijsko ime hebrejskog ishodišta čije je etimološko značenje “zavjetni kovčeg”, potvrđeno u 10. stoljeću) a završava imenom *Šušule* uz koje stoji objašnjenje da je riječ o izvedenici od osnove *Šuš(e)* (: Suh) i sufiksa *-ule*, a potvrđeno je u izvoru koji datira iz 15. stoljeća. Niz ženskih osobnih imena (koja zauzimaju dvostruko manji broj stranica od muških) otvara ime *Abimpijada* (upućuje se na varijantu *Olimpijada*), a zatvara ime *Šunda*, izvedeno od osnove *Šuna* (: *Spasuna*, *Sultana* i dr.) i sufiksa *-da*. I tako na svih 450 stranica: iza imenske natuknice ispisane masnim slovima slijedi etimologijsko i(li) tvorbeno objašnjenje s podatkom o vremenu (stoljeću) prve potvrde.

Ovako koncipiran rječnik bit će bez sumnje velika pomoć stručnjacima pri budućim istraživanjima ne samo osobnih imena, već i prezimena, ojkonima te toponima uopće. Rječnik je dragocjena građa npr. za istraživanja tvorbenih modela makedonskih osobnih imena, (osobno)imenskih sufikasa i njihove frekvencije, starine imena zasvjedočenih u makedonskom imenskom sustavu itd. U njemu će obilje vrijednih informacija naći i nestručnjaci, oni koji žele doznati štogod o svome imenu ili imenima svojih prijatelja ili poznanika, a poslužiti će i kao vodič roditeljima pri odabiru imena djetetu.

Govoreći o osobnom imenu u Makedonaca, na Prvoj jugoslovenskoj onomastičkoj konferenciji, održanoj u Titogradu 1976, makedonski je onomastičar Trajko Stamatovski stanje u makedonskoj antroponomastici opisao ovim riječima: »Dosega, za žal, ne e objaven nikakov antroponimski rečnik (bilo opšt ili

regionalen, bilo svrzan so opredelen period), a i da ne zboruvame za nekoj posistematski opis na makedonskite lični iminja, preziminja i prekari.«⁹ Četvrt stoljeća kasnije makedonski se onomastičari mogu pohvaliti mnogobrojnim radovima kojima su unijeli više svjetla u dotadašnju prilično tamnu sliku svojeg imenoslovlja. Među najvrednija ostvarenja makedonske onomastike svakako se ubrajaju *Rečnik na preziminjata kaj Makedoncite*¹⁰, *Ličnoto ime kaj Makedoncite*¹¹ te ovdje prikazani *Makedonska ojkonomija* (I, II) i *Rečnik na ličnite iminja kaj Makedoncite* Ljubice Stankovske.

Anđela FRANČIĆ

⁹ Usp. Trajko Stamatovski, *Ličnoto ime kaj Makedoncite niz vekovite*, u knjizi *Makedonska onomastika*, 52. str., Skopje 1990.

¹⁰ *Rečnik na preziminjata kaj Makedoncite*, A–LJ, Skopje, 1994.

¹¹ Slavica Veleva, Snežana Venovska-Antevska i Simon Sazdov, *Ličnoto ime kaj Makedoncite*, Skopje, 1996.

ETIMOLOGIJSKO-MOTIVACIJSKI RJEČNIK
STAROPOLJSKE ANTROPONIMIJE

Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych
Redaktori: A. Cieślíkova, M. Malec, K. Rymut; Kraków, 1995–1997.

Polazeći od građe *Słownika staropolskich nazw osobowych* (u redakciji W. Taszyckiego, I–VIII, Wrocław 1965–1987) poljski su onomastičari izradili *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*. Navedeni je rječnik podijeljen u šest tematskih dijelova raspoređenih u pet knjiga (treći i četvrti dio u istoj su knjizi). Iz tiska su prvo (1995) izišli drugi i šesti dio, potom (1997) treći, četvrti i peti dio, a prvi je dio tiskan 2000. godine. Izdavač je *Instytut języka polskiego Polskie akademie nauk*, a redakciju potpisuje troje vrsnih antroponomastičara – A. Cieślíkova, M. Malec i K. Rymut.

Tek spominjući prvi dio naslovljen *Odapelatywne nazwy osobowe*¹, u nastavku ćemo se osvrnuti na ostalih pet dijelova, odnosno četiri knjige.

NAZWY OSOBOWE POCHODZENIA CHRZEŚCIJAŃSKIEGO (część 2)

Autorica ovog rječničkog dijela koji obuhvaća kršćanska osobna imena, odnosno osobna imena kršćanskog (uglavnom latinskog ili grčkog) podrijetla, jest Maria Malec.

U uvodu (*Wstęp*, V–XII) daje kratke napomene o imenima navedenog tipa u koja ubraja imena biblijskih osoba, svetaca i mučenika. Tu su i imena biblijskih osoba negativnog karaktera (npr. *Piłat*, *Kain*, *Barabasz*), osobna imena temeljena na biblijskim toponimima (npr. *Jeruzalem*, *Synaj*), a antroponime tipa *Biskup* ili *Kielich* ne uključuje u “svoj” rječnik navodeći da će ona biti obrađena kao odapelativna imena u prvoj knjizi rječnika. Slijedi vrlo sažet prikaz nekolikostoljetnog razvoja imenskog sustava od primitka kršćanstva, uz koje je vezan početak unosa kršćanskih osobnih imena, do njihove potpune prevage nad osobnim imenima slavenskog ishodišta. Skreće se pozornost na homonimiju imenskih

¹ Ovaj je prikaz napisan i predan u tisak prije nego što je prvi dio etimologijsko-motivacijskog rječnika staropoljske antroponimije izišao iz tiska.

likova (npr. ime *Dach* moglo je nastati od aloglotskih imena *Dawid* ili *Daniel*, od idioglotskih dvočlanih imena tipa *Dalebor*, *Dadzbog* ili od apelativa *dach*) i način njihove rječničke obrade. Tu su također vrlo precizne upute vezane uz razumijevanje organizacije rječničke građe.

Slijede stranice (XIII–XXI) ispunjene naslovima citirane literature (*Wykaz cytowanej literatury*) kojom se autorica služila da bi ostvarila svoj osnovni cilj – »objaśnienia językowe i motywację hagiograficzną«, a na njih se nadovezuje popis kratica (*Wykaz skrótów*), tumač znakova te objašnjenje nekoliko latinskih termina.

Rječnik obuhvaća stotinu i četrdeset stranica abecednim redom nanizanih muških i ženskih osobnih imena. Iza masnim slovima ispisanoga natukničkog imena (temeljni lik) slijedi etimološka raščlamba i hagiografsko objašnjenje. Unutar istog članka, u zasebnim skupinama (označenim rimskim i arapskim brojkama) ovisno o fonološkoj i tvorbenoj strukturi donose se imenske potvrde koje se temelje na ishodišnom (natukničkom) liku.

U zaseban dio (*Dodatek*; 143–150) uvrštena su, i obrađena na isti način kao i imena u središnjem rječniku, osobna imena slavnih osoba, likova iz literature koja nisu religijski motivirana (tip *Horacy*, *Izolda*).

ODMIEJSCOWE NAZWY OSOBOWE (część 3) i
NAZWY OSOBOWE POCHODZĄCE OD ETNIKÓW (część 4)

Unutar korica jedne knjige donose se (odvojeno) rječnici antroponima (uglavnom prezimena) temeljenih na toponimima, odnosno etnonimima. Prvi je obradila Zofia Kaleta sa suradnicima, a drugi Elżbieta Supranowicz. Konceptija obaju dijelova gotovo je ista: rječniku prethode uvod, popis literature, popis kratica i tumač znakova. Odtoponimijska građa pokazuje da su najčestotniji antroponimi sa završetkom: *-owski/-ewski* (tip *Krolewski*), čestotniji su oni koji završavaju na *-eński* (tip *Głowieński*), *-ecski* (tip *Młodecki*), *-iński* (tip *Prośliński*), *-ański* (tip *Poznański*), *-icski* (tip *-Prusicki*) i *-ocski* (tip *Lubocski*), a ostali su vrlo rijetki.

Autorica rječnika antroponima temeljenih na etnonimima, koji je opsegom kudiakmo manji (samo 20 str.) od onog čije su ishodište toponimi, u uvodnom dijelu čitatelja upoznaje s osnovnim karakteristikama etnonima, upozorava na razliku između tzv. endogenih i egzogenih etnonima, govori o etnonimskim sufiksima u staropoljskom i prikazuje suvremeno stanje, dotiče se apelativizacije etnonima, daje bibliografske podatke koji se odnose na poljsku etnonimsku problematiku itd. Tu je i odjeljak u kojem objašnjava način organiziranja rječničke građe. Sam rječnik sadržava šezdesetak abecednim redom poredanih antroponima. Jedna od natuknica jest i antroponim *Charwat* (: Hrvat). U natukničkom

članku, uz ostalo, čitamo njegovo doantroponimijsko značenje ('muškarac rodom iz Hrvatske, Hrvat'), više mogućih etimoloških tumačenja (prema psl. *chъrv 'oružje'; psl. *chъrv/kъrv 'rog, rogat'; teorije o germanskom ili iranskom podrijetlu). Iako su u staropoljskoj antroponimiji potvrđeni *Charwat*, *Chorwat*, *Karwat*, *Krawat*, *Karwacyjan*, *Kawarcyja* i *Kawercyjan*, najtipičniji je oblik *Charwat*, a kasniji (i današnji) poljski etnonimski lik (*Chorwat*) ruskog je podrijetla.

Sudeći po navodima u knjizi *Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika* (Skopje, 1983), u poljskoj onomastičkoj terminologiji postoji razlika između termina *etnik* i *etnonim*. Elżbieta Supranowicz, autorica dijela rječnika o kojem je riječ, oba termina rabi u istom značenju (usp. naslov: *Nazwy osobowe pochodzące od etników*, podnaslov u uvodnom poglavlju: *Krótka charakterystyka etnonimów* te uvodnu rečenicu toga poglavlja: »Nazwy osobowe pochodzenia odetnicznego są to nazwy, dla których podstawę motywacji stanowią etnonimy, czyli nazwy plemion, ludów, później narodów« (str. V). Imaju li termini *etnik* i *etnonim* doista različito značenje, ne bi ih valjalo rabiti kao sinonime, a ako jesu sinonimi, valjalo bi se (barem u istom tekstu) opredijeliti za jednog od njih i tako izbjeći moguće nesporazume.

NAZWY OSOBOWE POCHODZENIA NIEMIECKIEGO (część 5)

Zamjetan udio imena njemačkog ishodišta među antroponimima potvrđenim u *Słowniku staropolskich nazw osobowych* bio je poticajem njihova izdvajanja u zaseban rječnički dio. Autor toga dijela – Zygmunt Klimek – u podužem (12 stranica) uvodu (*Wstęp*) čitatelje upoznaje s okolnostima koje su rezultirale unosom njemačkih imena u poljski imenski sustav tijekom četiriju stoljeća (12–15), s dijalekatnom različitošću njemačkog jezika (koja se ogleda i u rječničkoj građi) te sa strukturom i sadržajem rječničkog članka. Osim uvoda, rječniku prethode još poglavlja *Bibliografia* i *Wykaz skrótów*. Tristotinjak stranica rječnika svjedoči o bogatoj antroponimskoj građi koja se temelji na leksemima njemačkog ishodišta, ali i o vrlo promišljenoj i razrađenoj koncepciji njezine prezentacije. Oslanjajući se uglavnom na dosadašnja istraživanja i radove njemačkih lingvista i onomastičara, autor čitatelju ne nudi samo informacije o etimologiji antroponima, mnogobrojnim likovima temeljenim na istom ishodišnom leksemu, već svraća pozornost na jezičnu strukturu antroponima i njegove dijalekatne crte.

NAZWY HERALDYCZNE (część 6)

Maria Bobowska-Kowalska, autorica posljednjeg, šestog dijela etimologijsko-motivacijskog rječnika staropoljskih antroponima, naslovljenog *Nazwy heraldyczne* ovako definira heraldička imena: »W porównaniu z pozostałymi nazwami

osobovymi nazwy heraldyczne charakteryzują się innym sposobem nazywania i identyfikowania. Nazwa heraldyczna nie występowała bezpośrednio jako określenie indywidualne, identyfikowała jednostkę poprzez włączenie jej do pewnej, ściśle określonej zbiorowości, jaką stanowił ród pieczętujący się wspólnym wizualnym znakiem rozpoznawczym, czyli herbem, i używający własnego odrębnego znamienia słuchowego, czyli zawołania». Kronolożki gledano heraldička imena najmlađa su onimijska kategorija – najstariji dokument u kojem su zasvjedočena datira iz 1335. godine. Posebnu pozornost autorica posvećuje opisu prijelaza onima i apelativa u heraldička imena, njegovoj sličnosti s antroponimizacijom apelativa te vrstama motivacijskih skupinama. Na 72 stranice rječnika donosi se ukupno 400 imenskih natuknica. Heraldička se imena u rječniku donose u obliku gnijezda u koje ulaze imena s istim imenom u osnovi. Unutar rječničkog članka (koji obuhvaća jedno takvo gnijezdo) postoje daljnje podjele onima.

U obilju različitih likova heraldičkih onimijskih potvrda važne podatke za svoja istraživanja zasigurno će naći ne samo povjesničari-heraldičari i genealozi, već i ostali istraživači srednjovjekovne kulture poljskog naroda. Unatoč, nesumnjivo velikom trudu uloženom u nastojanje da se svako ime etimološki i motivacijski objasni, uz poneko ime ta su objašnjenja izostala, a to je ujedno poziv za nastavak istraživanja.

Na gotovo tisuću stranica četiriju knjiga rječnički je obrađena antroponimijska građa ekscerpirana iz dokumenata nastalih u razdoblju od prvih pisanih svjedočanstava ljudske opstojnosti na poljskome tlu do 1500. godine. Desecima tisuća antroponima značajki su, uz navođenje uporišta u postojećoj literaturi i opiranjem o rezultate vlastitih istraživanja autora, protumačeni etimologija i motivacija, tvorbena struktura i varijacijski zapisi. Zadivljuje marljivost i plodnost poljskih onomastičara, a njihovi mnogobrojni radovi, posebno ovdje prikazan rječnik, poticaj su i uzor hrvatskim onomastičarima u leksikografskoj obradi antroponimijske građe.

Anđela FRANČIĆ

BAČKO-BARANJSKO-SRIJEMSKO MJESTOPISNO TROKNJIŽJE

Ante Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi : povijest hrvatskih imena mjesta u Bačko-bodruškoj županiji*, Školska knjiga, Zagreb, 1994, 174 str.

Ante Sekulić, *Hrvatski baranjski mjestopisi : povijest hrvatskih imena mjesta u Baranji*, Školska knjiga, Zagreb, 1996, 199 str.

Ante Sekulić, *Hrvatski srijemski mjestopisi*, Školska knjiga, Zagreb, 1997, 238 str.

U nizu mnogobrojnih knjiga, rasprava i članaka čiji je autor Ante Sekulić, svojom se tematikom izdvajaju tri mjestopisne monografije izišle u izdanju "Školske knjige" u rasponu od nekoliko godina – 1) *Hrvatski bački mjestopisi : povijest hrvatskih imena mjesta u Bačko-bodroškoj županiji* (Zagreb, 1994, 174 str.), 2) *Hrvatski baranjski mjestopisi : povijest hrvatskih imena mjesta u Baranji* (Zagreb, 1996, 199 str.) i 3) i *Hrvatski srijemski mjestopisi* (Zagreb, 1997, 238 str.).

Rođenjem (Tavankut), djetinjstvom i mladošću (Žednik) vezan uz svoju Bačku, Sekulić se laća prvo opisa njezinih sela i gradova, potom naselja Srijema i Baranje – krajeva koji se danas većim dijelom nalaze izvan hrvatskih državnih granica – želeći očuvati spomen na njih, na njihove toponime koji su neporecivi svjedoci dugovjekovne hrvatske prisutnosti na tim prostorima. Ta je prisutnost često, a osobito u najnovije vrijeme, (bila) osporavana, negirana, vođena željom da se hrvatsko ime zatre i izbriše iz hrvatske povijesti i sadašnjosti, da se potisne u zaborav kao da nikad ondje nije ni postojalo.

Neosporno je da je u pisanje knjiga o kojima je riječ uloženi veliki trud, da su one rezultat dugogodišnjega neumornog i predanog rada, mnogobrojnih dana provedenih u domaćim i stranim arhivima, u listanju matičnih knjiga i ispisivanju podataka iz njih, u proučavanju raznovrsne literature, u terenskim istraživanjima...

Na svaku ćemo se knjigu ukratko osvrnuti – u kratkim crtama prikazati njezin sadržaj, istaknuti njezinu vrijednost ali i upozoriti na neke nedostatke koji se tiču ponajprije onomastičke teorije nipošto ne želeći time umanjiti značenje koju knjige o kojima je riječ imaju sa šireg, kulturološkog i historiografskog aspekta, već možda pridonijeti boljitku novih radova A. Sekulića koji zadiru u onomastičku problematiku.

HRVATSKI BAČKI MJESTOPISI

Na početku *Hrvatskih bačkih mjestopisa*, prve knjige Sekulićeva troknjižja stoji posveta: »Sinu Anti rođenom na bačkim ravnicama – neka ih ne zaboravi«. Težnja za otimanjem zaboravu svega što svjedoči o hrvatstvu u bačkim, baranjskim i srijemskim naseljima u kojima su Hrvati od davnine živjeli provlači se kao crvena nit kroz sve tri knjige o kojima je ovdje riječ.

U *Napomenama izdavača*, uvodnom dijelu *Hrvatskih bačkih mjestopisa*, autora se predstavlja kao »vrsnog poznavatelja prošlosti prostora koji su naseljavali i još danas naseljavaju bački Hrvati«, ističe se važnost toponimijske građe u dokazivanju i činjeničnom potvrđivanju povijesne istine o Hrvatima kao većinskom stanovništvu u mnogim bačkim naseljima te se napominje da je knjiga tiskana »kao dug svim Hrvatima koji su od 1918. do danas uspjeli očuvati svoju hrvatsku svijest, svoj jezik i svoju rimokatoličku vjeru«.

Slijede poglavlja naslovljena *Pristupne misli*, *Kratice* i *Bačka*. U potonjem poglavlju autor čitatelja, uz ostalo, upoznaje sa zemljopisnim položajem Bačke (ravničarsko područje u jugoistočnom dijelu današnje Mađarske, u sjevernom dijelu današnje Vojvodine, u međuriječju Dunava i Tise, bez izrazite granice prema sjeveru), s njezinom poviješću o čijim počecima svjedoče arheološki nalazi prapovijesnog razdoblja, s vremenom dolaska (u 6. stoljeću dolazi starije, autohtono žiteljstvo, a u 17. novi doseljenički val), zanimanjem (poljodjelstvo), vjeroispoviješću (rimokatolici) i govorom (štokavsko-ikavski) bačkih Hrvata. Tu su i napomene o povijesti i razvitku Bačke županije, o selidbama, doselidbama, kolonizaciji, o etnicima *Šokac* i *Bunjevac* itd. Završne se misli tog poglavlja odnose na povijesnu "slojevitost" hrvatskog žiteljstva, odnosno na četiri velika razdoblja hrvatske prisutnosti u Bačkoj.

O oblasnom ustrojstvu Bačke županije riječ je u istoimenom poglavlju.

Središnji dio knjige čini poglavlje koje nosi naslov *Hrvatska imena mjesta*. Na stotinjak stranica pisanih u obliku svojevrsnog rječnika iza čijih, abecednim redom poredanih, ojkonimskih natuknica (od *Ada* do *Žednik*) slijede duži ili kraći opisi 92 naselja, sažeto su izneseni rezultati dotadašnjih istraživanja vezanih uz pojedino naselje dopunjeni autorovim vlastitim bilješkama i zapažanjima. Tu su podaci o stanovništvu, župi, crkvi i ostalim sakralnim objektima, matičnim knjigama, župnicima, napomene o eventualnoj promjeni ojkonima itd. Najviše je prostora posvećeno *Baji*, *Somboru* i *Subotici* – gradovima koji su u povijesti bačkih (bunjevačko-šokačkih, podunavskih) Hrvata bili središta gospodarskog i društvenog života.

O toponimima u ogledalu prezimskih likova riječ je u poglavlju naslovljenom *Obiteljska imena/prezimana načinjena prema toponimima u južnoj Ugarskoj*. U osnovama 37 prezimena autor prepoznaje jedan od južnougarskih toponima, a potom izdvaja sufikse kojima su ta prezimena tvorena. Nakon

Pregleda brojidbenih podataka o hrvatskom žiteljstvu u naseljima bačko-bodroške županije do 1918. koji je načinjen prema podacima iz crkvenih i državnih izvora, slijede *Završne misli* u kojima Sekulić ističe da je pišući *Hrvatske bačke mjestopise* pokušao sačuvati ne samo spomen na toponimiju toga kraja nego i »uvjerenje da je hrvatsko žiteljstvo na tom području doista na svome, vlastitom tlu«, a dokazom je tome i neprekidna nit pojavnosti toponimskih potvrda.

Knjiga završava popisom vrela i literature, sažecima (na njemačkom, mađarskom i engleskom jeziku) te dvama kazalima – *Kazalom osobnih imena* te *Kazalom zemljopisnih imena*.

HRVATSKI BARANJSKI MJESTOPISI

Trijanonskim je ugovorom (1920) nekad jedinstvena Baranja podijeljena na dva dijela: jedan od njih ulazi u sastav novonastale južnoslavenske državne zajednice, a drugi (veći dio) postaje sastavnim dijelom Mađarske. Današnja hrvatska Baranja, priključena Hrvatskoj tek poslije drugog svjetskog rata, jasno je omeđena regija (granice su joj Drava, Dunav i hrvatsko-mađarska granica) na njezinu krajnjem sjeveroistoku. Najstariji tragovi naseljenosti sežu u neolitik, a najstariji znani nam stanovnici baranjske ravnice pripadali su ilirskim plemenima. Poslije Ilira taj kraj nastavaju Kelti i Rimljani, tu se sukobljavaju Huni, Goti, Gepidi i Langobardi, potom dolaze Slaveni, Avari i Ugri, a znatno kasnije – Turci i ostali narodi. Baranjska se povijest (ispisana sukobima i neslogom među velikašima, borbom oko ugarskog prijestolja, nemirima, građanskim ratovima, osvajačkim, pljačkaškim i rušilačkim pohodima turske vojske, selidbama narodnih masa, vjerskim neslogama itd.) do 1920. godine dijeli na četiri razdoblja: 1) razdoblje do dolaska ugarskih plemena, 2) suživot s Ugrima, 3) turska uprava i 4) razdoblje obnavljanja baranjskoga društvenog i gospodarskog života tijekom 18. i 19. stoljeća te do svršetka I. svjetskog rata. Iako je baranjski dio koji je mirom 1920. godine priključen novoj državi, prema etničkim i gospodarskim načelima bio hrvatski, administrativno je, iz političkih razloga, pripojen Somboru u susjednoj Bačkoj, a zatim (iz istih razloga) Dunavskoj banovini sa sjedištem u Novom Sadu. Godine 1991. hrvatska je Baranja okupirana, a iz nje je protjerano hrvatsko i mađarsko stanovništvo. To je samo kratak prikaz prvog (*Opći dio*) od ukupno devet dijelova Sekulićevih *Hrvatskih baranjskih mjestopisa*.

Središnji dio knjige čine dva poglavlja u kojima autor opisuje hrvatska naselja u mađarskoj Baranji (od njih 44, posebna je pozornost posvećena trima gradovima – Mohaču, Pečuhu i Šiklošu) i naselja u hrvatskoj Baranji. *Sustavni pregled baranjskih toponima* pokušaj je analize toponimijske građe s obzirom na motivirajući leksem (osobno ime, prezime ili nadimak nekadašnjeg vlasnika, karakteristike tla, fitonim, zoonim...), inojezično (mađarsko, njemačko, latinsko, tursko) podrijetlo motivirajućeg leksema, sufikse kojima su tvoreni jednočlani

toponimi te s obzirom na strukturne odlike dvočlanih toponima. U poglavlju *Brojidbeni podaci* autor na osnovi egzaktnih pokazatelja zaključuje: »Oduvijek je Baranja pripadala zapadnoj uljudbi, zapadnom kršćanstvu. Hrvati su u složenom sastavu stanovništva uvijek bili brojni (u pojedinim razdobljima i najbrojniji) dio žiteljstva, u nizu naselja većinski dio; u brojnim pak jedini žitelji.« Iako se u rasporedu građe ne navodi, slijede nepune tri stranice naslovljene *Tumač manje poznatih riječi*. *Sažetak* (na hrvatskom, njemačkom i mađarskom jeziku), *Literatura* te četiri priloga (statistički podaci iz različitih razdoblja o baranjskom stanovništvu) zauzimaju posljednjih dvadesetak stranica *Hrvatskih baranjskih mjestopisa*.

HRVATSKI SRIJEMSKI MJESTOPISI

Treća u troknjižnom (bačko-baranjsko-srijemskom) nizu, monografija o srijemskim mjestopisima, slično je koncipirana kao o prethodne dvije. U uvodnom *Proslavu* autor govori o sadržaju knjige, u poglavlju pod naslovom *Srijemske međe* o srijemskim povijesnim granicama i Srijemskoj županiji, slijedi *Pregled povijesti Srijema* od vremena izmjene glacijalnog i interglacijalnog doba, preko dolaska Slavena, prvih pisanih spomenika, mnogobrojnih vlasnika, osnivanja Srijemske biskupije, Srijemskog sandžaka do najnovijih događaja 1991. godine. Nakon *Kratica* i *Popisa korištene literature* na idućih 157 stranica po abecedi se redaju imena srijemskih naselja, postojećih i onih kojih više nema. Navode se originalnom grafijom ispisane povijesne potvrde svakog ojkonima od njegova prvog spomena u korištenoj literaturi. Uz veća naselja autor donosi, osim potvrđenosti ojkonima kroz povijest, i podatke o njihovu zemljopisnom smještaju, povijesnom razvoju, demografske podatke, važnije podatke iz njihova društvenog i gospodarskog života te mnoge druge podatke vezane uz prošlost i sadašnjost naselja. Posebna je pozornost posvećena naseljima *Banoštor*, *Bapska*, *Borovo*, *Slavonski Brod*, *Đakovo*, *Ilok*, *Irig*, *Novak*, *Nuštar*, *Pačetin*, *Srijemska Mitrovica*, *Šaregrad*, *Vinkovci*, *Vukovar* i *Zemun*. Na kratko poglavlje *Pregled i pripomene o srijemskim toponimima* (u kojem Sekulić razvrstava toponime prema broju riječi, završecima, motivirajućem leksemu, a jednorječne prema broju slogova) nastavlja se ukratko izrečene *Zaglavne misli*, *Zusammenfassung*, *Kazalo osobnih imena* i *Kazalo toponima*.

ONOMASTIČKE I DRUGE PRIPOMENE UZ SEKULIĆEVO MJESTOPISNO TROKNJIŽJE

Po našem mišljenju najslabiji dio ovih triju podacima neizmjereno bogatih knjiga, čine pokušaji analize imenske građe, ponajprije zbog nedosljedne primjene pojedinog kriterija, zbog nejasnih formulacija, očitih pogrešaka u navođenju primjera koji se kose s izabranim kriterijem podjele te zbog neprimjerene tvorbene analize.

U *Hrvatskim bačkim mjestopisima* u poglavlju *Obiteljska imena / prezimena načinjena prema toponimima u južnoj Ugarskoj* nije jasno zašto se prezimena *Bajić* (nastalo prema toponimu *Baja*), *Garić* (nastalo prema toponimu *Gara*) te *Zomborac* (nastalo prema toponimu *Sombor*) navode posebno, a ne uz prezimena *Bajac*, *Bajačić*, *Bajalić*, *Bajčević*; *Garac*, *Garčić*, odnosno *Zomborčević* iz čijih osnova autor iščitava također toponim *Baja*, *Gara* odnosno *Sombor*.

Pri tvorbenoj analizi bačkih prezimena Sekulić iz postava *Duraški* (pogrešno umjesto *Daraški* : *Daraž*), *Jankovački* (: *Jankovac*), *Subotički* (: *Subotica*) izdva-ja sufiks (Sekulić kaže – nastavak) *-i*. U istu tvorbenu skupinu svrstava prezimena *Daražović* (: *Daraž*) i *Paragić* (: *Paraga*) uvjeravajući čitatelja da je riječ o izvedenicama sufiksom *-(v)ić*. U Sekulićevoj interpretaciji prezime *Bajmačanin* nastalo je od toponima *Bajmak/Bajmok* dodavanjem sufiksa *-in*, među prezimena na *-ac* uvršteno je prezime *Bajalić* itd. Onomastičar bi, praveći razliku između termina *ime* (odnosi se na onimijski plan) i *naziv* (odnosi se na apelativni plan) te činjenice da se ne imenuje, pa onda ni ne preimenuje ime, već denotat (npr. naselje), tvrdnju da su »nazivi nekih mjesta preimenovani« (str. 23) promijenio u: »imena su nekih mjesta promijenjena« ili »neka su mjesta preimenovana«.

U knjizi *Hrvatski baranjski mjestopisi* poglavlje *Sustavni pregled baranjskih toponima* ima zbunjujući podnaslov *Skupovi prema imenima naselja*. Slijedi arapskim brojkama označeno 12 "skupova". Bez ikakve napomene da je riječ o primjeni različitih kriterija podjele (mikro)toponima – etimologija osnove, broj riječi od kojih se (mikro)toponim sastoji, jezično podrijetlo (mikro)toponimske osnove, sufiks kojim je (mikro)toponim tvoren – čitatelj tu nailazi i na neprecizne podatke. Npr. za (mikro)toponim *Vamšuma* tvrdi se da je mađarskog, *Hofmanova vodenica* njemačkog, *Drvena ćuprija* turskog podrijetla itd.

U *Hrvatskim srijemskim mjestopisima* Sekulić toponime analizira u vrlo kratkom poglavlju *Pregled i pripomene o srijemskim toponimima*. Nakon što jasno daje do znanja da prvo dijeli toponime prema broju slogova na jednosložne, dvosložne, trosložne, četverosložne i višesložne, čitatelj među dvosložnima, uz ostale primjere, može naći i toponim *Palina*, među trosložnima *Bečmen*, *Bločin* i *Subotište*, a među četverosložnima *Dobrodol*, *Ležimir* i *Retkovci*. Najčešći završeci srijemskih toponima po Sekuliću jesu: *-vci* (među primjerima i *Dobrinci*, *Putinci*, *Tordinci*) *-na* (npr. *Begovina*, *Gradina*), *-vo* (npr. *Jakovo*, *Višnjićevo*), *-ja* (npr. *Bežanija*), *-nja* (npr. *Županja*, *Varulja*), *-ak* (npr. *Jarka*) itd.

Dok su prva tri kriterija podjele toponima jasno iskazana (broj slogova, broj riječi, završeci), u četvrtu nas skupinu autor uvodi ovako: »Toponimi u Srijemu izvedeni su iz osobnih imena:«. Nakon tako formuliranog uvoda očekuje se daljnja podjela s obzirom na npr. tvorbenu strukturu ili jezično podrijetlo osobnih imena. Međutim, pomnim čitanjem zaključujemo da je krivo naznačen kriterij podjele tj. da su osobna imena samo jedna od motivacijskih podskupina ove podjele (tu su još toponimi »prema obilježjima tla«, »prema negdašnjim posjednicima« te »toponimi učinjeni prema imenima biljaka«).

U tekstovima svih triju knjiga ima pravopisnih, tiskarskih i drugih pogrešaka, npr. u *Hrvatskim bačkim mjestopisima* (str. 19) etnik *Šokci* pisan je malim, apelativ *mađarizacija* velikim početnim slovom (str. 23), a ime županije bilježi se trojako: *bačko-bodroška županija*, *Bačko-bodroška županija* i *Bačko-Bodroška županija* (str. 143, 147). Prva sastavnica u imenu biskupije jednom (str. 120) se bilježi velikim (*Pečuška* biskupija), a drugi put (str. 122) malim slovom (*pečuška biskupija*) itd. U baranjskim mjestopisima stoji zapis *svećenici* (str. 193), prezime Josipa Buturca bilježi se *Butorac* (str. 178). Čitatelja zbunjuju navodi poput onih da »tragovi naseljenosti Baranje sežu u brončano doba« (str. 13), a nekoliko stranica dalje (str. 19) stoji navod »najstariji tragovi o naseljenosti Baranje vode u neolitik« (neolitik je najmlađe razdoblje kamenog doba, op. A.F.). Tražeći osobna imena u *Kazalu osobnih imena*, jednom od poglavlja *Hrvatskih srijemskih mjestopisa*, naići ćemo uglavnom na inicijalna slova osobnih imena autora čija se djela spominju u knjizi, odnosno zaključiti da je riječ o kazalu prezimena autora.

Neke od navedenih pogrešaka mogle su biti ispravljene pozornijim čitanjem (ne samo autora, već i lektora), neke zagledanjem u važniju onomastičku literaturu. Ante Sekulić nije onomastičar. On je svjestan (i to u svakoj knjizi izriječno navodi) da u knjigama ima manjkavosti i nedostataka. Na neke od njih i mi smo upozorili. Usprkos njima, bačko-baranjsko-srijemsko mjestopisno troknjižje plijeni pozornost svih onih kojima je stalo do istine o tim područjima. Onaj tko je pokušao u arhivskim dokumentima tragati za potvrdama kojeg toponima (ili bilo kojega drugog imena) zna koliko vremena i napora iziskuje takav rad. A Ante nam Sekulić u svoje tri knjige podastire mnogobrojne podatke (prvi zapis, kasnije potvrde, promjene ojkonomskog lika) o nekoliko stotina ojkonomima (i mikrotoponima i prezimena) od kojih neki više nemaju svojega denotata. Iz pravilno zabilježenih imenskih potvrda dadu se iščitati jezični i izvanjezični podaci koji svjedoče o vremenima o kojima nema mnogo drugih podataka. Bilježeći ime čuvamo spomen na nj, urezujemo ga u pamćenje, prenosimo mlađim naraštajima. »Ako imena prestanu živjeti, zamire narodno pamćenje i sjećanje sačuvano u njima. A kad narod izgubi sjećanje, gubi i svoj identitet.«¹ Ante Sekulić uložio je mnogo truda u popis (i opis) bačkih, srijemskih i baranjskih toponima te je svojim troknjižjem uvelike pridonio nezaboravu vjekovnoga hrvatstva Bačke, Baranje i Srijema.

Andela FRANČIĆ

¹ P. Šimunović, *Istočnojadranska toponimija*, Logos, Split, 1986, str. 33–34.

NOVI DOPRINOS PROUČAVANJU
HERCEGOVAČKIH PREZIMENA

Nikola Mandić, Podrijetlo hrvatskih starosjedilačkih rodova u Mostaru.
Izdanje VMG »Grafika«, Mostar 1999, 616 str.

Premda ekonomist i bankar, Nikola Mandić svoju je životnu energiju i stvaralački žar usmjeravao na proučavanje podrijetla hrvatskog naroda u Hercegovini. O tome je u posljednjih 50 godina objavio 109 članaka i dvije knjige (*Podrijetlo i razvitak pučanstva u Kruševu kod Mostara* te *Podrijetlo hrvatskih starosjedilačkih rodova u Mostaru*).

Da bi istražio podrijetlo hrvatskih rodova i njihovih prezimena u Mostaru, autor je proučio crkvene matice i građu u crkvenim i civilnim arhivima u Splitu, Dubrovniku, Zadru, Hvaru, Braču, Zagrebu te u franjevačkim samostanima u Hercegovini i u Makarskom primorju. Među izvorima podataka najviše su mu koristila dva popisa Hrvata katolika Bosne i Hercegovine. Prvi je od njih popis iz 1742. godine, što ga je sastavio fra Pavo Dragičević, a drugi iz godine 1768, koji je djelo fra Marijana Bogdanovića. Oba popisa pronašao je u Pismohrani u Vatikanu povjesničar dr. fra Dominik Mandić i objavio pod naslovom »*Chroati catholici Bosnae et Hercegovinae*«, Chicago – Roma, 1962. godine.

U *Poglavlju prvom* autor ukratko (na 60-ak stranica) prikazuje povijest hrvatskog naroda. U prikazu hrvatske države u vrijeme narodnih vladara donosi se rodoslovlje hrvatskih vladara, od Klukasa (626-635) do posljednjega, 27. po redu, kralja Petra Svačića (1090-1097). Potom se autor bavi Bosnom i Hercegovinom u sastavu Hrvatskoga Kraljevstva. Nakon 1102. i ulaska Hrvatske u personalnu uniju s Mađarima u Bosni se budila ideja o izdvajanju iz te nove države. Godine 1154. javlja se prvi poznati samostalni vladar ban Borić, začetnik niza od 18 bosanskih vladara, koji završava smrću zadnjega bosanskoga kralja Stipana Tomaševića Kotromana 1463. godine. Slijedi prikaz turske okupacije Bosne i Hercegovine te analiza sustava turske vlasti.

Konstatirajući kako razni autori različito tumače povijest BiH, Nikola Mandić želi dokazati da su Hrvati starosjedilački narod na čitavom području današnje Bosne i Hercegovine i zato u odjeljku *Hrvatsko povijesno pravo na BiH* u 21 točki iznosi dokaze o etničkoj povijesti naroda BiH.

Zatim se prikazuje povijest BiH za austrijske vladavine te za prve Jugoslavije, Banovine Hrvatske i druge, komunističke Jugoslavije. U njima iznosi svoja politička gledišta koja su uvijek jasno hrvatski državotvorna.

Nakon povijesti cjelokupnoga hrvatskog naroda autor prikazuje Hercegovinu u srednjem vijeku, prije turske okupacije, i prati rodoslovlje hercegovačkih vladara, počevši od Vlatka Vukovića, osnivača političke oblasti koja će se kasnije nazvati Hercegovinom, do dolaska Turaka. Iz iznesenih povijesnih dokaza jasno je da je do turske okupacije Hercegovina bila nastanjena samo Hrvatima katolicima. Tomu ide u prilog i postojanje dviju biskupija na hercegovačkom tlu, osam samostana i više od stotine katoličkih crkava. I sam postanak Mostara vezan je uz Katoličku crkvu. Naime, u srednjovjekovnoj župi *Večerić* od godine 1442. spominju se dva grada na rijeci Neretvi. Na lijevoj obali rijeke bio je grad-tvrđava *Nebojša*, a na desnoj *Cimski grad*. Za samo ime grada kaže se da je nastalo od dviju mostovnih utvrda koje su bile podignute sa svake strane mosta. Pojedinu utvrdu narod je zvao *Mostara*, obje zajedno *grad mostar*, tj. mostovni grad, grad na mostu. U povijesnim dokumentima ime *Mostar* prvi se put spominje 1469. godine.

Poglavlje drugo sadrži u zasebnim člancima abecednim redom obrađena rodoslovlja 264 hrvatska starosjedilačka roda u Mostaru. Poštuje se znanstvena klasifikacija prema kojoj su starosjedilački oni rodovi koji u nekom kraju obitavaju duže od stotine godina. Svakom se rodu posvećuje jedna, a nekima i 3–4 stranice, ovisno o starini, brojnosti i razgranatosti roda.

Prikaz rodoslovlja počinje s *Akšamima*, a završava sa *Žuljima*. Među rodovima najviše je onih kojima ime počinje sa *B* (njih 36), potom sa *P* (32) i *M* (22). Najmanje prezimena počinje sa *F* (1), – (2) i *LJ* (2). Nema nijednog prezimena koje bi počinjalo s *E*, *Nj* ili *U*.

Za svaki se rod kazuje odakle je podrijetlom i kad se prvi put spominje u pisanim izvorima. Zatim se prati razvoj porodičnog stabla do početka 20. stoljeća.

Listajući knjigu možemo naići na prezimena poznatih športaša (*Arapović, Boban, Bokšić*), pisaca (*Jurica, Tolj, Vuletić*), glumaca (*Lasta, Prga, Raguž, Zadro*), političara (*Milas, Paradžik, Prkačin, Škegro*), novinara (*Čuljak, Ivanović, Karačić, Rotim*) ili televizijske zvijezde *Pervana*.

Neki od navedenih pripadaju među najstarije rodove u Hercegovini, koji su postojali mnogo prije dolaska Turaka u tu zemlju. Npr. *Pervani* se prvi put spominju 1399. godine. A među najstarijima su također *Odaci, Ostojići, Raguži, Sivrići, Sliškovići, Smoljani, Šimići, Vidovići* i drugi. Pokušavajući ući u splet hercegovačkih rodova i prezimena, otkrivamo da su među najbrojnijima *Šimići* (od kojih je nastalo 11 novih rodova), *Zovke* (koji su 1878. g. brojili oko 2000 članova), *Sliškovići, Vidovići* i *Marići*, što je najčešće i najbrojnije prezime u Hercegovini. U susretu sa starim mostarskim rodovima nailazimo i na poznata plemićka prezimena kao što su *Balinović, Ilić, Ivanišević, Jeličić / Jelčić, Jelić, Jurilj, Knezović, Komlinović / Komljenović, Lasta, Šoić, Vasilj* itd. Proučavajući sudbinu njihovih rodova, nerijetko starijih od 500 godina, njihova raseljavanja, sklanjanja od turskih napada i često povratak u Hercegovinu, iščitavamo povijest

hrvatskoga naroda u BiH. Naravno, nije se selilo samo plemstvo. Svoja su ognjišta napuštali gotovo svi, a samo *Barišići* i *Vukšići* za cijelo vrijeme turske okupacije nisu odlazili sa širega mostarskog područja. Prebjezi su najčešće spas tražili u oslobođenoj Sinjskoj (1688. godine), Vrgorskoj (1690) i Imotskoj krajini (1718). Među rodovima koji su se doselili u ta oslobodena područja jesu *Anići*, *Aničići*, *Balinovići*, *Brajkovići*, *Buljani*, *Cvitanovići*, *Cvitkovići*, *Kurtovići*, *Glamuzine* i mnogi drugi. Među njima su i *Grabovci*, podrijetlom iz sela Grabovice, koji se naseljavaju i u Vrliku. Njihov je potomak hrvatski prosvjetiteljski pjesnik Filip Grabovac. Neki svoju novu postojbinu pronalaze na otocima (npr. *Margetići* se doseljavaju na Hvar, *Aničići* na Brač), a nekoliko rodova stiže u Liku (*Miletići*, *Ilići*, *Žubele*) i Slavoniju (*Ilići*). Bilo je i migracija u Hercegovinu, naravno ponajprije nakon odlaska Turaka. Tako *Štambuci*, podrijetlom s Brača, stižu u Mostar 1850. *Hercezi* dolaze iz Vrgorske krajine, *Ledići* iz Aržana i *Kulušići* iz Drniša stižu prije otprilike 100 godina.

Iako je Mandićev pristup u proučavanju podrijetla starosjedilačkih rodova genealoški, neka su prezimena i lingvistički objašnjena. Podrijetlo prezimena *Rotim* tumači se na sljedeći način: »*Rotimi* su se prema obiteljskoj predaji doselili iz Rotimlje kao Puljići u Mostarski Gradac, gdje su dobili nadimak Rotim po selu Rotimlji, odakle su podrijetlom, i koji je postupno postao njihovo novo prezime.« (str. 482.)

Za *Raguže* se kaže: »Ragusa je latinsko ime Dubrovnika, iz čega je proisteklo prezime Raguž, što znači Dubrovčanin (onaj koji je došao iz Dubrovnika).« (str. 473.) Nato se kaže da su se oni prije prezivali *Veseličići*.

Nastanak prezimena *Sesar* tumači: »Prema predaji neki je njihov predak Radman pred turskim zulumom pobjegao u Dalmaciju, cesarovu zemlju, pa kad se kasnije vratio na Rujan, seljani su mu dali nadimak Cesar, što je kasnije postupno dobilo današnji oblik Sesar i postalo njihovo novo prezime, od kojih su se, prema jednoj udovici, neki od njih prozvali Udovičić.« (str. 489.)

Za neka se prezimena kaže da su nastala skraćivanjem, npr. *Boroje* < *Borojević*, *Bene* < *Benić*, *Čale* < *Čalić*, *Čule* < *Čulić*, *Gadže* < *Gadžić*, *Grbeša* < *Grbešić*, *Kurtaga* < *Kurtagić*, *Puce* < *Pucić*.

Šira lingvistička objašnjenja Mandić uglavnom ne daje, ali zato pruža mnogo korisnih podataka koji bi mogli biti od pomoći proučavatelju mostarskih prezimena. Među njima su i upozorenja da nositelji nekih prezimena, *Lovrići*, *Mandići*, *Marići*, *Martići*, *Matići* i dr., ne pripadaju istom rodu, tj. nisu istoga podrijetla.

Golem trud uložen u dugogodišnje prikupljanje podataka o mostarskim hrvatskim starosjedilačkim rodovima urodio je knjigom koja će svoje čitatelje pronaći u raznim populacijama. Ona je osobito dobrodošla svima koji su podrijetlom vezani za zapadnu Hercegovinu jer će im pomoći da upotpune svoj identitet otkrivajući nepoznanice o korijenima kojima su nastavljači.

Mandićeva knjiga potrebna je i povjesničarima, sociolozima, dijalektolozima, a osobito onomastičarima jer donosi obilje korisnih podataka za nova istraživanja i temeljitu znanstvenu obradu hercegovačkoga prezimenskog sustava.

Ankica ČILAŠ

SLOVENIJA NA VOJNOM ZEMLJOVIDU 1763.–1787.

Slovenija na vojaškom zemljevidu 1763–1787. Opisi.

Slovenija na vojaškom zemljevidu 1763–1787. Karte.

Ur. Vincenc Rajšp, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU: Arhiv Republike Slovenije; sv. 1 (1995), 345 str.; sv. 2 (1996) 328 str.; sv. 3 (1997) 436 str.; sv. 4 (1998) 303 str.; sv. 5 (1999)

Povijesni institut ZRC SAZU i Arhiv Republike Slovenije uz potporu nekoliko ministarstava i Austrijskog instituta ispostave u Ljubljani poduhvatili su se izdavanja faksimila Jozefinskih vojnih zemljevida za područje Republike Slovenije izrađivanih od 1763. do 1787. godine koji se čuvaju u Ratnom arhivu u Beču.

Od ukupno 7 predviđenih svezaka dosad je objavljeno 4, a upravo je izišao i 5. svezak.

Projekt se počeo ostvarivati 1994. pod vodstvom Vincenca Rajšpa kada je završen ogledni primjerak, a od 1995. svake godine redovno izlazi po jedan svezak ove raskošno opremljene edicije iznimne vrijednosti za povijest i kulturu Slovenije, budući da su Jozefinski vojni zemljevidi prvi na kojima je iscrtano čitavo područje današnje Republike Slovenije.

Od samog je početka bilo zamišljeno da edicija *Slovenija na vojnom zemljevidu 1763–1787* bude dvojezična tako da uz originalne njemačke tekstove sadržava slovenski prijevod i obratno, a tomu je od drugog sveska dodan i prijevod uvodnih poglavlja na engleski jezik.

U usporedbi sa Slovenijom, Hrvatska je na početku ovog posla kojeg se, također 1995. godine, poduhvatila u organizaciji Hrvatskog instituta za povijest i njegova ravnatelj Mirka Valentića. Naime, *Hrvatska na tajnim zemljevidima 18. i 19. stoljeća* dosada je izišla u dva sveska od predviđenih dvadeset i šest. U njima su predstavljene Gradiška i Brodska pukovnija s 33 pripadajuće karte od ukupno 500 Jozefinskih zemljevida, koliko ih prikazuje područje današnje Republike Hrvatske.

Ozemlje današnje Republike Slovenije obuhvaća bivše austrijske zemlje Habsburške Monarhije Kranjsku, Štajersku, Korušku i Primorsku. Iščitano sa zemljopisnih karata, za Josipa II područje Republike Slovenije bilo je najvećim dijelom uključeno u vojno-administrativnu jedinicu Unutrašnjoaustrijski gubernij (Innenösterreich) sa sjedištem u Grazu, a samo je njezin manji dio potpadao pod Ugarsku (Prekmurje), Karlovački generalat (dio Bele Krajine) i Mletačku Republiku (Slovensko primorje sa zaleđem).

Edicija *Slovenija na vojnom zemljovidu 1763–1787* obuhvaća konkretno Jozefinsku izmjeru Nutarnje Austrije izvršenu u razdoblju od 1784. do 1787. godine. Izmjera Carstva, koju je austrijski vojni generalni stožer započeo 1749., a završio je 1854., bila je na početku bez imena, ali se kasnije uvriježio naziv Jozefinska izmjera ili zemljovid pošto je carica Marija Terezija 1763. naredila da se provede vojna topografska izmjera Carstva. Zemljovid nosi spomen na njena sina Josipa II tada suvladara koji je poslije smrti svojega oca postao vrhovnim vojnim zapovjednikom i posve u duhu prosvjećenog apsolutizma silno podupirao provođenje vojnog kartografiranja Carstva. Budući da je kartografiranje trebalo sprovesti u što kraćem roku koristeći ratno zatišje, razumljive su razlike u metodi i kvaliteti izrade karata. Izmjeru za Nutarnju Austriju nadgledao je jedan od tada najiskusnijih vojnih kartografa pukovnik Jeney (1785–1786). Ovim projektom započelo je institucionaliziranje vojne odnosno državne kartografije u Habsburškoj Monarhiji. Njezin je rad dugo vremena čuvan u strogoj tajnosti zbog vojne namjene tako da vojna kartografija nažalost nije imala utjecaja na razvoj civilne kartografije jer se pri izradi zemljovida služilo tada najsuvremenijom tehnikom.

U razdoblju od 1763. do 1787. austrijski je vojni generalni stožer načinio 4685 karata (sekcija) austrijskih zemalja s njima pripadajućim opisima. Od 250 sekcija koje pokrivaju Nutarnju Austriju više od 110 odnosi se na područje današnje Republike Slovenije.

Prvi i drugi svezak Jozefinskoga zemljovida za Republiku Sloveniju izradili su u suautorstvu Vincenc Rajšp i Majda Ficko. Prvi svezak (1995) sadržava opis područja Bele Krajine i Dolenjske s Kočevjem i Novim Mestom, a drugi (1996) obuhvaća veći dio Dolenjske s Ljubljanom, Vrhnikom, Cerknicom, Litijom i Brežicama. Suradnik u trećem svesku (1997) Rajšpu je Drago Trpin, i tu se opisuje predio između Mangarta i Jadranskog mora te pogranično slovensko-hrvatsko područje u Istri koji su danas podijeljeni između Slovenije, Italije i Hrvatske. Aleksandra Srše suradnica je Rajšpu u četvrtom svesku (1998) koji obuhvaća područje Gorenjske i manji dio bivše krunske zemlje Koruške, odnosno veći dio Julijskih Alpi s Triglavom, Bohinjsko i Bledsko jezero, Karavanke i Kamniške Alpe, Polhograjske Dolomite te mjesta Škofja Loka, Kranj, Kamnik, Tržič, Tarvisio, Villach, Eisenkappel i Bleiburg. Novoizašli 5. svezak (1999) pokriva područje južne i zapadne Štajerske s mjestima Slovenj Gradec, Šoštanj, Velenje, Vitanje, Slovenske Konjice, Gornji Grad, Žalec, Celje, Šentjur, Kozje, Podčetrtek, Laško, Hrastnik, Trbovlje i Zagorje ob Savi.

Svaki svezak sadržava dva dijela; drugi se dio sastoji od faksimilnih zemljovida vrlo kvalitetnog tiska u boji i originalnoj veličini 42 x 62 cm. Prvi dio sveska pod naslovom *Opisi* predstavlja dopunu drugom dijelu i sadržava originalni tekst na njemačkom jeziku i slovenski prijevod u kojem se opisuje sve što iz samih karata nije razvidno ili na njima nije moglo biti označeno: Tu se nalaze

naznačene udaljenosti između pojedinih mjesta mjerene satima hoda ili koracima, podaci o utvrđenim građevinama, opisi vodenih tokova, stanja cesta i nosivosti mostova, uzvisina i šumskih površina te prohodnosti kraja i vrste zapreka. Iza opisa pojedinih sekcija u odjeljku *Toponimija sekcija* poredani su originalni nazivi s pojedinih karata i dodana današnja imena mjesta. Na kraju *Opisa* nalazi se jedan zajednički indeks u kojem su abecednim redom navedena imena s karata i iz teksta *Opisa* te današnji nazivi, a snalaženje među njima olakšano je odabirom različitog tipa tiskarskih slova. Uza svaki naziv u indeksu, koji je otisnut masno, u kurzivu ili potcrtano, stoji podatak o vrsti imenovanog objekta (naselje, gora, voda itd.), broj sekcije (karte) na kojoj je zabilježen i današnji naziv. Uz originalno ime s karte navedena je i inačica naziva (ako postoji) na kopiji karte, a uz današnje ime kao i uz ime iz teksta stoji broj stranice iz knjige *Opisa*.

Zemljovid je u okviru tadašnjih političkih jedinica podijeljen u sekcije koje su predstavljene kartama. Svaka je karta izvorno izrađena u 2 istovrsna primjerka: original i kopija kao prerin originala u mjerilu 1:28.800 (mjerna jedinica je dunavski col ili palac i iznosi 2,63 cm), dok su udaljenosti izražene u satima hoda ili koracima (odnos je 6000 koraka za 1 sat hoda).

Kako su zemljovidi izrađeni za potrebe vojske, na njima je označeno sve što bi moglo biti od strateške ili manevarske važnosti za kretanje vojske i to, iscrtano s velikom preciznošću te istaknuto raznim bojama, pridonosi preglednosti karata ali i predstavlja kartografe kao majstore tehnike reljefnog crteža u akvarelu. Bojama je dočarana konfiguracija terena, vodni sustav sa smjerom toka voda, obrađena zemljišta, a isto tako i kultiviranost područja: označena je svaka vrsta naselja i građevina te ceste i putovi. Važnost i veličina naselja sugerirana je veličinom i tipom slova kojima je ime naselja uz skicu ispisano, premda to nije dosljedno provedeno jer su zemljovide izrađivali različiti kartografi.

Budući da su autori slijedili uglavnom suvremenu regionalnu podjelu Republike Slovenije, u jednom su se svesku našle objedinjene sekcije Jozefinskoga zemljovida i njihovi opisi načinjeni različitih godina i od raznih kartografa, iz čega proizlaze neravnine u tekstu *Opisa* i raznolika pravopisna rješenja za slovensko topografsko nazivlje.

Što se tiče Jozefinskih vojnih zemljovida kao toponimijskog vrela, važno je spomenuti da je Josip II ukazom naredio da se zemljopisna imena na karte upisuju na domaćem jeziku. Listanje *Opisa* otkriva da su imena zapisivana nekom mješavinom njemačkog i mađarskog pravopisa, a djelomično su i prevedena na njemački jezik tamo gdje se mogla nazrijeti etimologija toponima ili je njemački naziv otprije već bio uvriježen. Za navedeno mogu se naći primjeri u prvom svesku (*Opisi* : 28): *Szihov Szella, Leschnicza, na Gerki, Katzendorff, Leczna, Uragu za Žihovo selo, Lešnica, Krka, Mačkovec, Ločna, Ragovo*. Bilježenje imena razlikuje se od kartografa zavisno od odabranoga pravopisnog rješenja i

poznavanja slovenskog jezika, pa se tako za toponim *Mačkovec* nalaze grafije (sve u prvom svesku *Opisa*): *Katzendorff* (28), *Moskovecz* (43), *Matskovecz* i *Matschkovez* (89).; *Wallenberg*, *Latschenberg*, *Tschattesch* za *Dolenji Vrh*, *Lačni Vrh* i *Čatež*.

U svakom se svesku u dijelu s kartama nalazi pregledna karta (squelette) Nutarnje Austrije sa svih 250 sekcija i iscrtanim današnjim granicama Republike Slovenije, a od trećeg sveska pregledna je karta otisnuta i na posljednjoj unutar-njoj strani korica *Opisa*. Treba se nadati, da će, kada izdanje bude u cijelosti završeno, izići i zajedničko kazalo imena za svih sedam svezaka.

Na kraju treba uputiti čestitke cijelom timu stručnjaka i suradnika kojima iz godine u godinu polazi za rukom ovakav ambiciozan i vrlo skup projekt uspješno privoditi kraju, budući da ovo izdanje, osim što pruža dragocjen primaran izvor podataka različitim znanstvenim područjima od kartografije i geografije do povijesti i lingvistike, u prvom redu predstavlja djelo kulturne i nacionalne vrijednosti jer svjedoči o kontinuitetu slovenskog etničkog bića na njegovu prostoru u nazivlju zabilježenom na vojnim zemljovidima Habsburške Monarhije.

Ines SCHAUB GOMERČIĆ

SA ZEMLJOVIDNIH ZRENIKA BOSNE I HERCEGOVINE

*Mirko Marković, DESCRIPTIO BOSNAE & HERCEGOVINAE.
Bosna i Hercegovina na starim zemljovidima.
Izdanje AGM. Zagreb 1998, 496 str.*

Radeći više od tri desetljeća na povijesnoj geografiji Hrvatske, Mirko Marković pronalazio je, obrađivao i tumačio i stare zemljovide Bosne i Hercegovine. S tih je zrenika crtao u ovoj knjizi vidokruge povijesti Bosne i Hercegovine u njihovu presijecanju i dodirivanju s hrvatskima.

Nakon kratkoga *Uvoda* (str. 13–14) u kojem iznosi uzroke dugotrajnu topografskom nepoznavanju Bosne i Hercegovine (uglavnom planinska konfiguracija tla, turska osvajanja i vladavina), autor u sljedeća tri poglavlja iznosi i tumači podatke o zemljopisnom poznavanju današnje Bosne i Hercegovine u prapovijesno i antičko doba te u doba srednjovjekovne bosanske države i Humske zemlje (str. 15–56).

U prapovijesnom su razdoblju živjela na tlu Bosne i Hercegovine razna ilirska plemena koja se nisu uspjela objediniti u zajedničku državu, a zbog stočarskog načina života (sezonska seljenja) nisu osnivali ni veća stalna naselja. Prve zemljovide koji predočavaju i Ilirik izradili su Grci (Hekatej 6. st. pr. Kr., Psudoskilak, Polibije). Na tim je zemljovidima malen broj toponima, oronima i hidronima. Već ih je više zabilježeni nakon rimskih osvajanja ovih krajeva. Osobito je dosta podataka o prostoru duž jadranskoga primorja i savsko-dravskog međurječja. Naselja u unutrašnjosti Ilirika putne su postaje koje spominje Peutingerova tabla (*Ad Libros, Zidine, Ad Matricem, G. Vakuf, Bistue Nova, Vitez*) i ostali rimski itinerari. Naselja nije bilo mnogo što potvrđuje i Ptolomejeva »Peta karta Europe« na kojoj su prikazani Ilirik i Panonija. Doseljenjem Hrvata osnivaju se stalna naselja, imenuju se planine, rijeke, šume. U planinskim su predjelima i dalje ilirski stočari o čemu i danas svjedoče neki toponimi ilirskog podrijetla. Kada su se na tlu nekadašnjih provincija Dalmacije i Panonije utemeljile kneževine dalmatinskih i panonskih Hrvata, u unutrašnjosti Ilirika nastala je Banovina Bosna koja je 925. ušla u sastav Kraljevine Hrvatske. Protezala se oko gornjih tokova Bosne i Vrbasa do Drine na istoku, od Jajca do ušća Prače. U 11. st. neko je vrijeme bila u sastavu srpske države, a zatim je potpala pod vlast kraljevine Ugarske. Podrijetlo imena Bosna do danas nije uspješno protumačeno, ali se čini da je srednjovjekovna Bosna nastala u izvorišnom dijelu istoimene rijeke. Poznate srednjovjekovne isprave taj dio bosanske zemlje zovu Vrhbosnom (ime se javlja prvi put 1244. godine u darovnici kralja Bele IV. Bosanskoj biskupiji;

tadašnja stolna crkva bila je na mjestu današnjeg Sarajeva). Krajem 15. st. odvajala se od Bosne Humska zemlja. Ime Hercegovina nastalo je sredinom 15. st. od vladarskog naslova hercega koji je sebi i svojim nasljednicima dao humski knez Stjepan Vukčić.

Na srednjovjekovnim zemljovidima Europe o Bosni nema ni spomena. Prvi se put spominje na zemljovidu fra Maura, a zatim se javlja sve češće na zemljovidima u obnovljenu Ptolomejevu atlasu. Pojavljivanje Bosne i Hercegovine na zemljovidima do kraja 15. st. svjedoči o njihovoj uklopljenosti u svekolik život tadašnje Europe. Nakon pada pod tursku vlast, prekida se veza s europskim zapadom. To će se odraziti i na kartografiranje predjela Bosne i Hercegovine.

U sljedećim poglavljima Marković govori o topografskim prikazima Bosne i Hercegovine u 16. i 17. stoljeću, do Karlovačkog mira 1699. godine (str. 57-150). Među zemljovidima prve polovice 16. st. nešto podataka donose Lazarusov (iz 1528.) i Laziusov zemljovid Ugarske (iz 1556. godine). U drugoj polovici 16. st. nastaju sadržajno bogatiji zemljovidi. Većinu tih kasnorenesansnih zemljovida čine Lafrerijske, Ortelijske, de Jodeove i Mercatorove atlasne karte. Zemljovid posljednjega, na kojem se vidi Bosna, »kapitalno je djelo iz razdoblja renesanse.« Prema Mercatoru Bosna se krajem 16. stoljeća pružala između Save i najviših planinskih grebena Dinarida. Zapadna joj je granica bio Vrbas (*Worwatz fl.*), a istočna rijeka Drina. Na tom je zemljovidu Hercegovina predstavljena kao Dalmatia (Venecija je smatrala da je Hercegovina dio mletačke Dalmacije). U tom su se razdoblju kartografiranjem Bosne bavili uglavnom austrijski vojni kartografi, a na području Hercegovine bili su aktivniji mletački. Na svim ovim zemljovidima dosta je toponomastičkih podataka iz zapadne i sjeverne Bosne te južne Hercegovine (desetak kilometara od ušća, tok rijeke Neretve bio je nepoznat) dok su područje dalmatinske Zagore, sjeverne Hercegovine i unutrašnjosti Bosne bili gotovo neistraženi. Ako su i bila kartografirana, poneka su naselja registrirana po dva i više puta na posve krivim lokacijama (npr. Bosna-Seraj, današnje Sarajevo, Visoko, Travnik, Jajce). Najuspjeliji zemljovid prije poraza Turaka pod Bečom onaj je Stierov iz 1664. godine. Na njemu su zabilježena mnoga bosanska mjesta, a od Hercegovine se vidi samo njezin sjeverni dio s naseljima *Mostar*, *Viratz* i *Cogniza*. Na zemljovidu Hrvatske varaždinskog profesora Stjepana Glavača iz 1673. vide se njezini krajevi koje su okupirali Turci. Istočnije od Korane, gdje je bila hrvatsko-turska granica, opustjela su hrvatska sela *Duoristic*, *Voinovitz*, *Kladussa sup.*, *Kladussa inf.*, *S. Crucis*, *Podzuizd*. Ovi su krajevi bili nenaseljeni sve do poraza turske vojske pod Bečom 1683. godine kada počinje slabiti turska moć te se povlače iz Ugarske, Slavonije, Banovine, Like, Krbave i dijelova dalmatinske Zagore. Tada nastaju Coronellijevi zemljovidi Dalmacije s poboljšanom slikom Hercegovine, a Cantelli daje 1689. prvu regionalnu kartu Bosne u srednjorazmjernom mjerilu. Iznenadnim prodorom austrijske vojske 1697. (princ Eugen Savojski), austrijski su kartografi došli prvi put u središte turske Bosne i napravili prve topografske skice Doboja, Maglaja, Vranduka, Zenice, Banje

Luke, Jajca, Vel. Vakufa i Sarajeva (poglavlje *Naselja Bosne i Hercegovine na planovima i vedutama iz 17. stoljeća*), a Sparr de Benstorf, osobni prinčev kartograf, izradio je veliki rukopisni zemljovid Bosne i malog dijela Hercegovine. Taj je vojni zemljovid izrađen tako da zbuni neupućena korisnika pa je sjever na obrnutoj strani, a karta se može gledati samo preko zrcala. Natpisi su na njoj napisani normalno. Usprkos pomacima, Bosna je krajem 17. st. spadala među najmanje poznate europske zemlje.

U sljedećih nekoliko poglavlja autor govori o odrazu burnih događaja iz 18. stoljeća na kartografsko prikazivanje područja Bosne i Hercegovine, o razdoblju od Karlovačkog mira do napoleonskih ratova. I ovu cjelinu završava planovima naselja – Turske Hrvatske, Bosne i Hercegovine (str. 151–294). Karlovačkim je mirom Turska pristala da se novoustanovljene granice prema susjednim zemljama kartografski snime. Tako je nastao velik broj pograničnih zemljovida između Bosne i Hercegovine te Slavonije, Hrvatske i Dalmacije. Pogranične zemljovide uz Savu, Unu i Glinu te grebenom Plješivice do Tromeđe blizu Knina snimao je austrijski vojni topograf J. Chr. Müller. Na njegovim zemljovidima svi krajevi zapadnije od Vrbasa spadaju u Tursku Hrvatsku. To je ime ušlo u sve kasnije austrijske i ostale zemljovide turske Bosne. Turski delegat u Marsiglijevoj pograničnoj komisiji (u kojoj je veliku ulogu odigrao i Pavao Ritter Vitezović) nije se protivio tom imenu jer su i Turci znali da krajevi između Vrbasa i Une nisu ranije pripadali Bosni. Karlovačkim mirom nastali su i pogranični dijelovi uz granicu prema mletačkoj Dalmaciji. Glavni kartograf toga područja bio je vojni topograf E. Alberghetti. Zanimljiva je njegova karta Boke kotorske na kojoj se vide novoustanovljene granice između istočne Hercegovine, Dubrovačke Republike i mletačke Boke. Povijesna je vrijednost ovoga zemljovida u tome što prikazuje ustanovljene državne granice područja koje je i danas “međašno” zanimljivo.

U 18. se stoljeću javlja mnoštvo konspirativnih vojnih zemljovida (Briffautov iz 1737., de Rebainov iz 1750., generalna karta Ugarske F. Müllera iz 1769., rukopisni zemljovid F. Vukasovića, rukopisna karta Turske Hrvatske poručnika Dedovića). Među onima namijenjenima široj javnosti ističe se zemljovid iz 1788. M. Šimeka na kojoj su Bosna, Hercegovina i Turska Hrvatska prikazane odvojeno s označenim zemaljskim granicama. Na zemljovidu su prikazana mnoga naselja s tim da je najbolje kartografirana Turska Hrvatska, a najslabije Hercegovina. Sličan mu je i zemljovid Karla Schütza. Ni na jednom zemljovidu toga doba nisu prikazani Prenj, Čvrstica, Jahorina, Bjelašnica, Maglić ni Durmitor. Očito da tim terenima do kraja 18. stoljeća »nije prošao ni jedan obrazovani europski putnik.« Među planovima i topografskim skicama osobito su česti oni Bihaća, Novog, Berbira (Bos. Gradiške), Jajca, Banje Luke s područja Turske Hrvatske. Od planova bosanskih naselja najčešći su prikazi Sarajeva, Tuzle, Brčkog, Livna i Tešnja. Hercegovачka su naselja snimljena prilično neujednačeno tako da su rijetki i planovi Mostara.

Na prijelazu iz 18. u 19. st. u Europi se zbivaju događaji koji su uvelike izmijenili njezinu geopolitičku sliku. Nestala je Mletačka Republika, Napoleon se

uspinjao, Tursku su razdirali unutrašnji nemiri. Sve ovo je rezultiralo pojačanim interesom za zemljovide Europske Turske. U posljednja četiri poglavlja Marković kroz zemljovide otkriva zemljopisnu, povijesnu i kulturnu povijest Bosne i Hercegovine od Napoleona do pada turske vlasti i prvog geodetskog premjera (str. 295–366). U rečenom razdoblju najviše su se istakli austrijski kartografi. Među njima valja izdvojiti generalnu kartu Ugarske i susjednih zemalja J. Lipszkyja iz 1806. godine (na kojoj se vidi čitava Turka Hrvatska i veći dio Bosne), J. Riedla (1810. godine izradio veliki zemljovid Bosne i Hercegovine sa Srbijom na kojem ima grešaka s obzirom na predodžbu Hercegovine, ali je zato vrlo točno locirao gradove), F. von Wiessa. Potonji je kartograf 1820. objavio zemljovid Europske Turske koji se smatrao najtočnijim zemljovidom Bosne i Hercegovine do sredine 19. stoljeća. Ovaj je zemljovid doživio i drugo dopunjeno izdanje 1829. godine. Na njem je određena zapadna granica Hercegovine na Priviji na Dinari, iznad sela Uništa. Istočna granica Hercegovine počela se od sredine 19. st. mijenjati u korist susjedne Crne Gore (europske su sile podržavale ustanke rudinskih Vlaha čije je krajeve knez Danilo smatrao crnogorskim). Zbog toga je pruski konzul O. Blau 1861. godine izradio pregledan zemljovid stare Hercegovine u koju su spadali Kolašin, Šaranci, Drobunjaci, Banjani, Trebinjani, Bilećani, Zupci i Gačani. Uz promjenu stava prema Bosni i Hercegovini, mijenjao se i način kartografiranja. Tako na karti J. Roškiewića iz 1865. nema imena Turska Hrvatska već je umjesto njega prvi put zabilježeno Krajina. Nakon pada turske vlasti i ulaska Austrije u Bosnu i Hercegovinu, do 1889. Bosna i Hercegovina je dobila generalnu kartu, topografske karte i katastar s popratnim katastarskim knjigama. Time su se Bosna i Hercegovina od najslabije poznatih europskih zemalja izjednačile s ostalom Europom.

Na kraju su knjige *Zaključak*, sažeci na engleskom i njemačkom jeziku, *Izvori*, *Literatura* (klasificirana u četiri grupe): a) *Zemljopisna i povijesna djela o Bosni i Hercegovini*, b) *Djela i radovi iz povijesne kartografije*, c) *Topografija bosanskih naselja*, d) *Topografija hercegovačkih naselja*, *Popis reproduciranih zemljovida*, *Kazalo osobnih imena* te *Kazalo zemljopisnih pojmova*.

Descriptio Bosnae & Hercegovinae knjiga je koja kartografski prikazuje prostore Bosne i Hercegovine od prapovijesnih vremena do kraja 19. stoljeća. Zemljovidi na kojima su predočene Bosna i Hercegovina pružaju obilje dragocjenih podataka za daljnja zemljopisna, povijesna, politološka, jezična, etnološka i likovna istraživanja. Oni su bogato vrelo onomastičke građe – ponajprije toponima (ojkonima, hidronima, oronima i dr.). Na njima zabilježeni toponimi nepomičljivi su spomenici kultura naroda koji su ih stvorili, njima se orijentirali i s njima živjeli. Povijesni toponimi na ovim zemljovidima, noseći sa sobom i antroponimijske podatke, otkrivaju obrise davnih odnosa te pomažu u razumijevanju današnjih. U tom je najveća vrijednost ove uzorne knjige.

Ivana KURTOVIĆ